

Ο Πολιτικός Δάντης: Παιχνίδια εξουσίας ανάμεσα στην παπική εκκλησία και την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους. Αντανακλάσεις στη *Θεία Κωμωδία*

Ιωάννης Δ. Τσόλκας¹

Το άρθρο πραγματεύεται την πολιτικά και κοινωνικά ταραγμένη περίοδο που επικρατεί στη Φλωρεντία της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας από τις αρχές του 12ου μέχρι και τις αρχές του 14ου αιώνα καθώς και τους λόγους που αυτή η περίοδος επηρεάζει τη σκέψη του Δάντη, διαμορφώνει και καθορίζει την «πολιτική» *Θεία Κωμωδία*.

The article deals with the politically and socially turbulent period that prevailed in Florence of the Holy Roman Empire from the dawn of the 12th to the first decades of the 14th century and the reasons why this period influenced Dante's thought and shaped and determined the political concepts of the *Divine Comedy*.

1 Ιστορικό πλαίσιο

Στα χρόνια της ζωής του Δάντη (1265-1321), η εναντίωση μεταξύ Παπισμού και Αυτοκρατορίας φτάνει σε σημείο καμψής. Τα εθνικά κράτη γεννιούνται και, εντός των ιταλικών κοινοτήτων, δημιουργείται μια νέα πολιτική κατάσταση, που βρίσκει στην διακυβέρνηση πλούσιες αστικές οικογένειες (Τσόλκας, 19).

Ορισμένα χαρακτηριστικά της περιόδου αυτής είναι σαφώς προσδιορισμένα: Υπάρχει μεγάλη ζήτηση για τρόφιμα η οποία αυξάνεται καθ' όλη τη διάρκεια του 13ου αιώνα. Έτσι, δημιουργούνται νέες καλλιεργητικές μορφές και τεχνικές, καθώς και ανάπτυξη της μεταποιητικής βιομηχανίας, τα προϊόντα των οποίων προωθούνται σε ολοένα και περισσότερες περιοχές (Dotti, 13-30). Οι πόλεις ανακαινίζονται και τα τείχη μεγαλώνουν. Τα τείχη της Φλωρεντίας, για παράδειγμα, ρωμαϊκής προέλευσης, έχουν διευρυνθεί το 1173 και εν συνεχεία το 1284. Τόσο οι δραστηριότητες μικρής κλίμακας όσο και οι τραπεζικές δραστηριότητες εντατικοποιούνται εντός του άστεως. Η ζωή των μεγάλων

---

¹ Ο Ιωάννης Δ. Τσόλκας είναι Καθηγητής Ιστορίας της Ιταλικής Λογοτεχνίας και Ευρωπαϊκού Πολιτισμού στο Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται στις θεματικές: α) Ιστορία της Ιταλικής Λογοτεχνίας, β) επιδράσεις του ελληνικού πολιτισμού σε ιταλούς συγγραφείς, γ) Ελληνική και Ιταλική Παλιγγενεσία του 19ου αιώνα και οι αλληλεπιδράσεις τους, δ) Ιστορία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας. Τελευταία δημοσίευση: Ioannis Dim. Tsolkas, *Dieci paradosse degli accademici intronati: una testimonianza delle capacità intellettuali delle donne Dieci paradosse degli accademici intronati: a testimony of women's intellectual skill*. RSEI, ISSN: 1576-7787 - CDU 811, vol. 14, 2020, σσ. 35-49. Ηλεκτρονική διεύθυνση: itsolkas@ill.uoa.gr

κέντρων δεν προσελκύει μόνο ομάδες ευγενών, αλλά και τη «μικρή αριστοκρατία», η οποία χρησιμοποιεί τις προσόδους της από εμπορικά περιουσιακά στοιχεία και όχι με τη διατήρηση ιδιοκτησίας γης (Τσόλκας, 27).

Αυτό είναι το πλαίσιο για την ανάπτυξη του κοινοτικού πολιτισμού αλλά και της σύγκρουσης μεταξύ της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους (Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation) και του Παπισμού, δύο θεσμών με πολιτικό χαρακτήρα, που βρίσκονται σε βαθιά κρίση. Ο πάπας Βονιφάτιος VIII το 1302 εξέδωσε την Παπική Βούλα «Unam Sanctam» («Ο Ένας Άγιος») επιδιώκοντας την τελική υπεροχή κι επικράτηση της παπικής αρχής επί της αυτοκρατορικής εξουσίας (Τσόλκας, 32). Την ίδια στιγμή, η κάθοδος στην Ιταλία του Ερρίκου του 7ου (1310-1313) είναι η ακραία αλλά μάταιη προσπάθεια, ώστε οι Γερμανοί να επαναβεβαιώσουν την αυτοκρατορική οικουμενική ισχύ επί της αυξανόμενης αυτονομίας των Κοινοτήτων ([Dotti, 31-58](#)).

Στην πορεία των γεγονότων διαπιστώνεται ότι η εξουσία των νέων οικογενειών είναι εδραιωμένη στην κοινοτική πραγματικότητα, και αυτό περιλαμβάνει την προοδευτική μετατροπή σε signorie, που διέπεται από προσωπικότητες οι οποίες συχνά απολάμβαναν ευρεία συναίνεση και, ως εκ τούτου, θα μπορούσαν να έχουν ακόμα μεγαλύτερη αυτονομία (Τσόλκας, 29).

2 Οι Λευκοί και οι Μαύροι

Τα διεθνή γεγονότα είχαν αντανάκλαση στην πολιτική και κοινωνική ζωή της Φλωρεντίας με τις αντιθέσεις ανάμεσα στην παλιά αριστοκρατία της πόλης και τη νέα αριστοκρατία των πλουσίων αστών, που ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες.

Όπως και όλες οι άλλες ιταλικές πόλεις έτσι και η Φλωρεντία την εποχή του Δάντη διχάστηκε από τη σύγκρουση, συχνά πολύ βίαιη, δύο φατριών: Των Λευκών, των οποίων ηγείτο η οικογένεια Cerchi, και των Μαύρων, καθοδηγούμενη από την οικογένεια Donati. Το 1300 οι Λευκοί είχαν τον έλεγχο της Φλωρεντίας κι όταν οι Μαύροι προσπάθησαν να εξεγερθούν, αντέδρασαν πολύ βίαια. Ο Δάντης συνδέθηκε με τους Λευκούς, που δεν ήταν τόσο φανατικά αντι-γιβελίνοι (υποστηρικτές του Αυτοκράτορα), και εξελέγη για δυο μήνες (15/6 – 15/8) στο δημόσιο αξίωμα ενός από τους επτά Μαγίστρους της Φλωρεντίας. Πρότεινε, με αμεροληψία, να αποβληθούν οι ταραχοποιοί και από τις δύο πλευρές.

Η βία, όμως, του πολιτικού αγώνα στη Φλωρεντία έγινε ακόμα πιο έντονη, λόγω και της εκτός Φλωρεντίας πίεσης. Ο Πάπας Βονιφάτιος VIII υποστήριξε τις προσπάθειες των Μαύρων να αναλάβουν τον έλεγχο της πόλης και τον Corso Donati, ο οποίος ακολουθούσε την πολιτική του Πάπα ([Dotti, 31-58](#)). Ο Πάπας ζήτησε από τον Γάλλο πρίγκιπα Κάρολο του Βαλουά να μπει στη Φλωρεντία, ως "ειρηνοποιός", αλλά ο ιστορικός των γεγονότων της Φλωρεντίας Dino Compagni στο έργο του *Cronica Fiorentina* τον απεικονίζει με σαρκασμό και περιφρόνηση:

«Ἦρθε στην Τοσκάνη για ειρηνοποιός αλλά έκανε πόλεμο και αυτή την επαίσχυντη ειρήνη» (Compagni, XVI, 69, 78).

Με την υποστήριξη του Κάρολου του Βαλουά, οι Μαύροι ανέλαβαν τη διοίκηση της Φλωρεντίας, εξέδωσαν μια σειρά μέτρων για να εδραιώσουν τη δύναμη της φατρίας τους, συμπεριλαμβανομένων των ποινών για εξορία των πιο διακεκριμένων μελών των Λευκών, μεταξύ των οποίων και ο Δάντης (Τσόλκας, 33).

3 Το πολιτικό σχέδιο στο «Ιερό Ποίημα»

Στην Πραγματεία *Περί Μοναρχίας*, το πολιτικό ιδεώδες του Δάντη, το οποίο είναι και δεοντολογικό, καταχωρείται με την έκφραση «*Felicità terrena e felicità celeste*» («επίγεια ευτυχία και ουράνια ευτυχία») (Campanella, 269). Το πολιτικό ζήτημα είναι παρόν σε όλο το ποίημα, που είναι γεμάτο επινοήσεις, αποστροφές και προφητείες (Campanella, 272 και 276)².

Για να εμβαθύνουμε στην πολιτική συζήτηση του Δάντη στην *Κωμωδία*, σημαντικά είναι κυρίως τα έκτα άσματα κάθε «βασιλείου», σε μια προοδευτική εξέλιξη από το τοπικό (θα έλεγα, προσωπικό) στο οικουμενικό πεδίο: Στο έκτο τραγούδι της «Κόλασης», παρουσιάζεται η πολιτική διάσταση της πόλης (δηλ. της Φλωρεντίας)· στο έκτο άσμα του «Καθαρηρίου» η ιταλική διάσταση, και στο έκτο άσμα του «Παραδείσου» η οικουμενική, που συνδέεται με τη θεία πρόνοια της Αυτοκρατορίας.

Παραλήπτες των δαντικών επινοήσεων είναι η Φλωρεντία, οι πόλεις της κεντρικής Ιταλίας, που εναντιώθηκαν στην αυτοκρατορική αποστολή του Ερρίκου του 7ου, οι «κακοί» πάπες και οι «κακοί» βασιλιάδες. Κοινό χαρακτηριστικό όλων είναι η καταδίκη της διαφθοράς των σύγχρονων τότε ηθών, η οποία διαφθορά των ηθών αποτελεί σύμπτωμα παρακμής και απομάκρυνσης από μια αρχαία ξεχασμένη αριστοκρατικότητα, αλλά είναι και αποτέλεσμα μιας παράλληλης διαφθοράς των πολιτικών και εκκλησιαστικών θεσμών (Bologna & Rocchi, 1).

Σε ολόκληρο το ποίημα, η σημασία της παρακμής τονίζεται με τον παραλληλισμό των αντιθετικών διώνυμων αρχαίος/νέος και πολιτισμός/βαρβαρότητα και –όπως η ομιλία του Μάρκο Λομπάρδο στην καρδιά του ποιήματος διασαφηνίζει, συνδέοντας στο 16ο άσμα στο «Καθαρήριο» το

---

² Είναι ενδιαφέρουσα η διαφωνία και οι απόψεις του Ruggero Stefanini και της J. M. Ferrante. Η Ferrante έχοντας γράψει το βιβλίο *The Political Vision of the "Divine Comedy"* (Princeton: Princeton University Press 1984), υποστηρίζει αρκετές «καινοτόμες» ιδέες για την πολιτική σκέψη του Δάντη, γεγονός που προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση του Ruggero Stefanini, ο οποίος με το άρθρο του «*La visione politica della Divina commedia: a proposito di un libro recente*» (στο περιοδικό *Aevum* 62/2, 05-08 (1988), σελ. 259-285), «απαντά» στις απόψεις της Ferrante.

πολιτικό θέμα και το ζήτημα της ελεύθερης βούλησης— οι άνθρωποι αναγνωρίζονται ως οι μόνοι υπεύθυνοι για την πολιτική αποσύνθεση: Ηθική και Πολιτική είναι επομένως αχώριστες (Dante Alighieri, *Purgatorio*, 174, υποσημ. 26 και 178, υποσημ. 79).

4 «Κόλαση» VI: Φλωρεντία «Πόλη Διχασμένη»

Στο έκτο τραγούδι της «Κόλασης» ο Δάντης μπαίνει στον τρίτο κύκλο, όπου τιμωρείται το «αμάρτημα της λαιμαργίας». Εδώ συναντά έναν ανώνυμο φλωρεντινό, τον Ciaccio, με τον οποίο συζητάει την πολιτική κατάσταση στη Φλωρεντία, τη «Διχασμένη Πόλη» (*Città partita*), που σπαράζεται από εσωτερικές έριδες και διαιρέσεις: Στον Ciaccio ο ποιητής εμπιστεύεται την προφητεία για την ήττα των Λευκών. Ο Ciaccio επιστρέφει στο πλήθος των άλλων κολασμένων και το άσμα κλείνει με το θέμα της ανάστασης των σωμάτων την ημέρα της κρίσης που πραγματεύεται ο Δάντης και σε διάφορα άλλα μέρη της *Κωμωδίας*. Θα εξετάσουμε τον πυρήνα της συζήτησης Δάντη και Ciaccio, από το σημείο που ο ποιητής ρωτάει να μάθει την ταυτότητα του συνομιλητή του (Δάντης, 61-62, στ. 46-90)

Μέσω της συνάντησης με τον Ciaccio, πιθανώς άνθρωπος της αυλής και συνεργάτης των ευγενών οικογενειών της Φλωρεντίας, ο Δάντης καταγγέλλει την κατάσταση του πολιτικού και ηθικού εκφυλισμού στη Φλωρεντία, μια πόλη διαιρεμένη από εσωτερικές διαμάχες, στην οποία οι αρχαίες αξίες έχουν εκπέσει.

Η παρουσίαση των σωστών ανθρώπων περιορίζεται σε δύο μόνο περιπτώσεις, των οποίων δεν αναφέρονται ούτε τα ονόματα: «Δίκιοι είναι δύο» (Δάντης, 62 στ. 73). Έτσι, επιβεβαιώνεται η παρακμή μιας παρελθούσας περιόδου αρετής, με την εισαγωγή της αντίθεσης «αρχαία vs. νέα αξία», η οποία διατρέχει όλο το ποίημα: Η αριστοκρατικότητα της αρχαίας Φλωρεντίας έχει πλέον ξεχαστεί.

Η καταδίκη της κατάστασης της Φλωρεντίας συνοδεύεται, εμμέσως, από την καταδίκη του πάπα Βονηφάτιου VIII (Δάντης, 62 στ. 69), εικόνα —για τον Δάντη— της διαφθοράς και των κακών της Εκκλησίας, που εδώ εκπροσωπούνται με τον διττό κίνδυνο της ουδετερότητας από τη μια πλευρά και από την άλλη με την αποφασιστική υποστήριξη που προσφέρθηκε στους Μαύρους.

Η επίκληση ονομάτων διάσημων φλωρεντινών, που αναφέρονται με λύπη και πόνο για τις «καλές πράξεις» τους, για τη θετική χρήση της «ευφυΐας» τους στο πλαίσιο της πολιτικής ζωής, εισάγει ένα θεμελιώδες θέμα του ποιήματος: Το χάσμα μεταξύ της επίγειας και της ουράνιας κρίσης. Οι Φαρινάτα, Τεγκιάγιος, Ρουστικούκη και άλλοι «ζωντανεύονται» λόγω της σοφίας του πολιτικού τους έργου, για την αμεροληψία τους: Θα περιμέναμε να ήταν σωσμένοι. Και παρόλα αυτά όλοι τους, λέει ο Ciaccio, είναι καταδικασμένοι στην κόλαση. Μεταξύ μιας επιγείου και μιας ουράνιας προοπτικής, ανοίγεται ένα χάσμα λόγω του γεγονότος

ότι το «ευ πράττειν» δεν είναι αρκετό για τη σωτηρία, η οποία δεν είναι εφικτή μόνο με τις ανθρώπινες δυνάμεις.

Στο έκτο άσμα της «Κόλασης», ούτε ο Ciaccio ούτε ο Δάντης κάνουν μια πολιτική ανάλυση της κατάστασης στη Φλωρεντία: Περιορίζονται σε έναν δεοντολογικό και ηθικό τύπο. Ο ένας μιλάει για «φθόνο», ο δεύτερος για τις «διαιρέσεις μεταξύ των κομμάτων» (σήμερα θα μιλούσαμε για «ποινικοποίηση του αντίπαλου», για παραπληροφόρηση). Και μαζί προσθέτουν δύο ακόμη χαρακτηριστικά (ιδιότητες): «υπεροψία» και «απληστία».

Ο Δάντης, ο οποίος αν και είχε υποστηρίξει τους Γουέλφους εναντίον των Γιβελίνων, είχε βιώσει στο πετσί του τι σήμαινε στην πολιτική να είναι κάποιος δηλωμένος «καθολικός». Στην πραγματικότητα, οι Μαύροι ήθελαν να είναι μόνο αυτοί ολοκληρωτικά οι «καθολικοί»: Ο δικός τους δεν ήταν ένας «δημοκρατικός», αλλά «θεοκρατικός» ή «ιεροκρατικός» καθολικισμός, όπου το πολιτικό βάρος του Πάπα (και του κλήρου γενικά) θα ήταν τεράστιο.

Επιπλέον, στο άσμα αυτό ο Δάντης αναφέρεται στις διαιρέσεις μεταξύ Γουέλφων Λευκών και Γουέλφων Μαύρων, δεδομένου ότι οι Γιβελίνοι (υποστηρικτές του Αυτοκράτορα) της Φλωρεντίας έχουν ήδη ηττηθεί από την Παποσύνη με τη βοήθεια της γαλλικής παρέμβασης του Κάρολου του Βαλουά. Πρόκειται περί πολιτικού μίσους στο εσωτερικό των πολιτικά ενεργών Καθολικών, το οποίο αποδεικνύει ότι όταν διακυβεύεται η εξουσία, δεν υπάρχει (θρησκευτική) πίστη που να κρατεί. Και είναι συγκινητικό και λίγο αξιολύπητο να βλέπεις τον Δάντη να ρωτάει τον Ciaccio πότε θα τελειώσει το πολιτικό μίσος στην πόλη του, και αν, μέσα σε αυτό το μίσος, υπήρχε κάποιος που να έχει παραμείνει τίμιος. Η απάντηση έπρεπε να είχε προεξοφληθεί. Θα έπρεπε να αναρωτιόταν, γιατί η θρησκευτική πίστη δεν έχει αξία όταν μπαίνει στην πολιτική αρένα, ή, γιατί όταν υπερασπίζεται ορισμένα οικονομικά συμφέροντα, η θρησκεία χρησιμοποιείται πολύ εύκολα για να χρησιμοποιηθεί, να εργαλειοποιηθεί αποτελεσματικά.

Αν είχε τεθεί έτσι η ερώτηση, θα είχε αποφύγει ο Ciaccio να πει, ότι οι πλέον εξέχοντες Φλωρεντινοί θα υπέφεραν πολύ περισσότερο από αυτόν στην Κόλαση, για λόγους άσχετους με την πολιτική, όπως ο αθεϊσμός (στην περίπτωση του Φαρινάτα), η σοδομία (στην περίπτωση του Τεγκιάγιο) κλπ. Αν κάποιος θα πήγαινε στην κόλαση, δεν θα μπορούσε απλώς να είναι για λόγους ηθικής, ακόμη και αν κάνοντας μια τέτοια επιλογή, ο Δάντης, αναπόφευκτα και ίσως ακούσια, καταλήγει να δικαιολογεί τον διαχωρισμό της ηθικής από την πολιτική (Gilson, 219-220).

Το περίεργο σχετικά με αυτή τη συζήτηση με τον Ciaccio είναι ότι ο Δάντης, ενώ διακηρύσσει πως ήταν ενταγμένος στους Λευκούς, σκεφτόταν σαν αριστοκράτης και όχι σαν αστός. Ασφαλώς, όχι ως αριστοκράτης κληρικός και ούτε ως ευγενής που έβλεπε την πολιτική μόνο ως μέσο για τη διαφύλαξη της

οικονομικής δύναμης· αλλά σίγουρα ως αριστοκράτης που δεν θέλει να ωθήσει τη δημοκρατία στον λαϊκό ριζοσπαστισμό της και ο οποίος προτιμά μια κυβέρνηση «αρίστων», των ατόμων που είναι υπεράνω του πλήθους (μάζα) και την διοικούν από πάνω, χωρίς να του δίνουν πραγματική δυνατότητα απελευθέρωσης. Στον Δάντη «ο λαός», όπως τον εννοούμε σήμερα, δεν άρεσε. Η ευγένεια, γι' αυτόν, δεν ήταν μόνο της ψυχής που αντιπαραβάλλεται με τον κυνισμό και την απληστία της αστικής τάξης, αλλά και του νου που καθιστούσε εφικτό να είναι υπεράνω κάθε ατομικού συμφέροντος.

Ωστόσο, πρέπει να ειπωθεί ότι, αν σε αυτό το έκτο άσμα ορισμένοι έχουν την εντύπωση ότι ο Δάντης δεν μιλάει σαν Λευκός Γουέλφος, αλλά σαν Γιβελίνος, πως ήταν πεπεισμένος όχι μόνο για την αξία της διαρχίας μεταξύ του παπισμού και της αυτοκρατορίας (στην οποία πίστευαν επίσης και οι Λευκοί), αλλά και για την ανάγκη ύπαρξης ενός αυτοκράτορα που να επιβάλει με δύναμη την εξουσία του (έναντι της παπικής εξουσίας και όλων των πόλεων των Γουέλφων, συμπεριλαμβανομένης και της Φλωρεντίας), χαρακτηριστικό που δεν βρίσκεται στην *Κωμωδία*, αλλά στο έργο του *Περί Μοναρχίας* (Campanella, 276). Μέχρι το 1313 ο Δάντης ήλπιζε ότι, με την κάθοδο στην Ιταλία του Ερρίκου του 7ου του Λουξεμβούργου, αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους, ο παπισμός θα μπορούσε να υποστεί μια αποφασιστική ήττα. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, ότι ο εξόριστος Δάντης ζητούσε συνεχώς βοήθεια από το 1302 και εξής, ακόμη και σε Signorie, που δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν με τις πολιτικές του θέσεις.

5 «Καθαρτήριο» VI: Ιταλία «Χωρίς πλωρίτη σκάφος»

Στον πυρήνα του αντι-καθαρηρίου, εκεί όπου βρίσκονται εκείνοι που είχαν μετανοήσει μόνο τις τελευταίες στιγμές της ζωής, ο Δάντη συναντάει τον Τροβαδούρο Sordello da Goito-Σορδέλλο, που καταγόταν από την Μάντοβα, όπως και ο Βιργίλιος. Η επιλογή του Sordello από τον Δάντη φαίνεται να υποκινείται από την ευρεία διάδοση που είχαν εκείνη την εποχή τα έργα του με πολιτικά και ηθικά θέματα, και έτσι ο Sordello ήταν ιδανικός για να εισαγάγει τη μακρά και διάσημη δαντική πολιτική σύλληψη που καταλαμβάνει ολόκληρο το δεύτερο μέρος του άσματος (Dante Alighieri, 63-64, υποσημ. 74).

Σε αυτή την ιστορική περίοδο, φυσικά, δεν μπορεί να μιλήσει κανείς για την Ιταλία ως έθνος· ωστόσο, αυτή είναι μια ιδέα που ακριβώς στα λόγια του Δάντη φαίνεται να προβάλλει για πρώτη φορά. Στο έκτο άσμα του «Καθαρηρίου» υπάρχει κάτι περισσότερο από μια καθαρά γεωγραφική και γλωσσική αντίληψη της Ιταλίας. Αν το έκτο άσμα της «Κόλασης» επικεντρώθηκε στην κατάσταση στη Φλωρεντία, το έκτο άσμα του «Καθαρηρίου» διευρύνει το βλέμμα στην κατάσταση της Ιταλίας στο σύνολό της, και εγκυβρίζει τις δύο αρχές που ο Δάντης

θεωρεί, για διαφορετικούς λόγους, άμεσα υπεύθυνες για την αποσάθρωση της πολιτικής και πολιτικής κατάστασης: Την Αυτοκρατορία και την Παποσύνη.

Όταν ανακοινώθηκε η νέα αυτοκρατορική προοπτική, με την εκλογή του Ερρίκου του 7ου, στην οποία ο Δάντης είχε στηρίξει τόσες ελπίδες, κατήγγειλε την έλλειψη ενδιαφέροντος των αυτοκρατόρων του Οίκου του Αψβούργων, του Αλβέρτου Α΄ της Αυστρίας και του πατέρα Ροντόλφο από την πλευρά της Ιταλίας: σύμφωνα με τον ποιητή ο «κήπος της αυτοκρατορίας» εγκαταλείφθηκε στα του οίκου της, μόνη της και στο αναπόφευκτο αποτέλεσμα του «Χωρίς πλωρίτη σκάφος» (*nave senza nocchiere*) (Δάντης, 36, στ. 77). Αλλά η παρακμή της Ιταλίας, που παρουσιάζεται ως νευρικό άλογο, χωρίς καθοδήγηση και επομένως χωρίς νόμο, αποτελεί επίσης ευθύνη της Παποσύνης, η οποία εκμεταλλεύτηκε την απομάκρυνση του Αυτοκράτορα για να επεκτείνει τη δύναμή της και τα συμφέροντά της σε μια διάσταση όλο και περισσότερο κοσμική.

Η εικόνα του λαού που «ο ένας τον άλλο τρώει» (Δάντης, 36, στ. 83) εκφράζει την αποκτήνωση της λύσσας και της οργής που κάνει τις δύο πλευρές αγριότερες, προβάλλοντας την αντίθεση, κυρίως, μεταξύ Ανθρωπιάς και Αποκτήνωσης, η οποία αποκαλύπτει πλήρως την ηθική εμπλοκή και επίπτωση του Δαντικού πολιτικού λόγου.

Το τρυφερό αγκάλιασμα μεταξύ του μεγάλου Τροβαδούρου από τη Μάντοβα Sordello με τον συντοπίτη του Βιργίλιο λαμβάνεται από τον Δάντη ως πρόσχημα (Δάντης, 64, υποσημ. 75) για μια μακρά παρέκβαση για τις άθλιες συνθήκες που επικρατούσαν στην Ιταλία, που βρισκόταν διχασμένη από τους εσωτερικούς πολέμους μεταξύ των διαφόρων *Signorie* και που εγκαταλείφθηκε στην τύχη της από τους Γερμανούς αυτοκράτορες της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η παρουσία του Sordello δίνει τη δυνατότητα στον Δάντη να γράψει την πιο φημισμένη επινόησή του εναντίον της Ιταλίας, της οποίας τα μεγαλύτερα δεινά - κατά τη γνώμη του - οφείλονται ακριβώς στην έλλειψη εθνικής πολιτικής ηγεσίας (η οποία τότε θα μπορούσε να ήταν και «αυτοκρατορική», αν το επέτρεπαν ο Παπισμός, οι Κοινότητες και οι *Signorie*). Ο Δάντης εξακολουθεί να σκέφτεται το πρόσωπο του αυτοκράτορα ως πανάκεια για τη θανατηφόρα διαίρεση των Κοινοτήτων με την εκλογή του Ερρίκου του 7^{ου} του Λουξεμβούργου. Στον «Παράδεισο» (Δάντης, 102, στ. 115) δεν τον συγκαταλέγει καν μεταξύ των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, μολονότι είχε εκλεγεί κανονικά, και τον ψέγει για την εισβολή στη Βοημία το 1304.

Στην πραγματικότητα, η αυτοκρατορία είχε ήδη χάσει την κατοχή της Ιταλίας με τους κληρονόμους του Φρειδερίκου του Β΄ (Κορράδος Δ΄ και Μανφρέδος), που εξοβελίστηκαν λόγω της συμμαχίας του Παπισμού με τη Γαλλία και την υποστήριξη των Γουέλφων, αλλά ο Δάντης ξεχνάει να υπογραμμίσει ότι η αυτοκρατορία κινδύνευε να χάσει ακόμη και τη Γερμανία, διότι οι φεουδάρχες άρχιζαν να επωφελούνται από τον διάπυρο αγώνα, στον οποίον είχαν εμπλακεί οι

αυτοκράτορες στην Ιταλία, με αποτέλεσμα να γίνονται όλο και πιο ανεξάρτητοι από τους αυτοκράτορες. Η Ιταλία εγκαταλείφθηκε στη τύχη της επειδή τρεις αυτοκράτορες έπρεπε να σκεφθούν αποκλειστικά την αποκατάσταση της εξουσίας τους στη Γερμανία: ο Ροδόλφος των Αψβούργων (1273-91), ο Αδόλφος του Νάσσαου (1292-98) και ο Αλβέρτος ο Α΄ των Αψβούργων (1298-1308) (Battaglia, 182-183; Stefanini, 268).

Ο Δάντης σκέφτεται περισσότερο σαν «μεσαιωνικός» διανοούμενος, έχοντας εμπιστοσύνη στο γεγονός ότι μια εξουσία, από την κορυφή της πολιτικής και στρατιωτικής ισχύος της, μπορεί να αποκαταστήσει την ειρήνη και την τάξη, ενώ, στην πραγματικότητα, η Ιταλία είχε ήδη γίνει σε μεγάλο βαθμό αστική, και η αστική τάξη ήθελε μόνο έναν άρχοντα που θα αναδιάρθρωνε τα προνόμια των ευγενών, κάτι που οι γερμανοί αυτοκράτορες δεν μπορούσαν να κάνουν, αφού δεν έβλεπαν τις πόλεις ως στρατηγικό τους σύμμαχο, αλλά απλώς ως πηγή εισοδήματος από φόρους ([Dotti, 31-58](#)).

Ο Δάντης είχε μια ιδεαλιστική αντίληψη για τον ρόλο και το πρόσωπο του αυτοκράτορα: δεν ήταν σε θέση, κυρίως, να καταλάβει, ότι όλοι οι αυτοκράτορες προέρχονταν από τους ευγενείς και ποτέ δεν θα έκαναν τίποτα για να απαρνηθούν το δικαίωμα να ζουν από φόρους και «εισοδήματα». Όχι μόνον δεν καταλάβαινε, ότι η επιχειρηματική δραστηριότητα της αστικής τάξης ήταν μια πειστική εναλλακτική λύση έναντι της παρασιτικής και δεσποτικής κατάστασης των αριστοκρατών, αλλά δεν μπορούσε καν να δεχτεί την ιδέα ότι οποιοσδήποτε άρχοντας θα έπρεπε να αποτελεί έκφραση λαϊκής βούλησης (Ferroni 1998, 9-10).

Οι αυτοκράτορες που προσπάθησαν, χωρίς αποτέλεσμα, να αποκαταστήσουν την αυτοκρατορική εξουσία στην Ιταλία ήταν ο Ερρίκος ο 7ος του Λουξεμβούργου (1308-1313), στον οποίο πίστεψε πολύ ο Δάντης, και, τέλος, ο Κάρολος IV Λουξεμβούργου και Βοημίας (1347-78), ο οποίος, ωστόσο, προτίμησε να εκδώσει την Bolla d'oro (1356) με την οποία ο αυτοκράτορας παραιτήθηκε οριστικά από τα δικαιώματά του στην ιταλική χερσόνησο (Jossa, 49).

Το γεγονός ότι ο Δάντης πέθανε το 1321 αναφέροντας μόνο τον Αλβέρτο των Αψβούργων, υποδηλώνει ότι το «Καθαρτήριο» ολοκληρώθηκε γύρω στα 1308. Ο Δάντης φαίνεται να μην έχει συνειδητοποιήσει ότι οι γερμανοί αυτοκράτορες δεν είχαν εγκαταλείψει την Ιταλία για να προωθήσουν, από «απληστία», τα συμφέροντά τους στη Γερμανία, αλλά ακριβώς επειδή τα εμπόδια που αντιμετώπισαν στην Ιταλία ήταν ανυπέρβλητα. Ο Δάντης κατηγορεί τους γερμανούς αυτοκράτορες, ότι λόγω της απάθειάς τους υπήρξε παρακμή Γουέλφων και Γιβελίνων, οι οποίοι έχουν καταστρέψει ο ένας τον άλλον, πολεμώντας ασταμάτητα: Montecchi (Γιβελίνοι της Βερόνας) εναντίον Cappelletti (Γουέλφοι της Κρεμόνας), Monaldi (Γουέλφοι της Περούτζια) εναντίον Filippeschi (Γιβελίνοι του Ορβιέτο). Ο Δάντης δεν αναρωτιέται, αν η

κρίση της ιδέας της «αυτοκρατορίας» στην Ιταλία δεν οφείλεται μόνο στην αδελφοκτονία μεταξύ των διαφόρων Signorie κι εντός αυτών· αυτοί οι αγώνες τους εμπόδισαν να νικήσουν το Παπικό Κράτος κι επέτρεψαν στους Γάλλους να καταλάβουν τον Νότο, θέτοντας σε σοβαρό κίνδυνο τη δυνατότητα δημιουργίας εθνικής ενότητας (Ferroni 2009, 11-12).

Το ιδεώδες του «Αυτοκράτορα» για τον Δάντη ήταν αναμφίβολα εκείνο του Ιουστινιανού (482-565), επτακόσια χρόνια πριν, για το οποίο θα μιλήσει εκτενώς στο έκτο άσμα του «Παραδείσου». Του αποδίδει τη μεγαλύτερη νομοθετική συλλογή όλων των εποχών (Corpus iuris civilis), ενώ παραπονιόταν ότι στην Ιταλία οι νόμοι αυτοί δεν είχαν εφαρμοστεί ποτέ, λόγω της έλλειψης πολιτικής εξουσίας. Στην πραγματικότητα, ο Κώδικας ήταν πιο συνηθισμένος στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία από ό,τι στα ρωμαϊκά-βαρβαρικά βασίλεια, όχι επειδή δεν υπήρχαν ισχυροί άρχοντες στη Δύση, αλλά διότι οι γερμανοί άρχοντες που είχαν κατακτήσει τη δυτική αυτοκρατορία εξέδωσαν τους δικούς τους νόμους (Guaracino, 282-283).

Την έλλειψη αυτής της πολιτικής εξουσίας ο Δάντης θα έπρεπε να την καταλογίζει και στον εαυτό του, δεδομένης της δικής του ένθερμης υποστήριξης της εκκλησίας (βλ. τη δέσμευσή του στη Μάχη του Campaldino εναντίον των Γιβελίνων), τουλάχιστον μέχρι την εξορία του από τη Φλωρεντία ([Dotti, 31-58](#)). Από αυτή την εξορία άρχισε να καταλαβαίνει το πραγματικό πρόσωπο της Ρωμαϊκής εκκλησίας, κι εδώ, σε αυτό το άσμα, «χρεώνει» σε αυτή την εκκλησία τη φιλονικία και την εσωτερική έχθρα μεταξύ των Ιταλών, αφού ο καθένας ήθελε τη δική του διακυβέρνηση και δεν δεχόταν κεντρικές κυβερνήσεις ([Dotti, 31-58](#)).

Πράγματι, μολονότι η εκκλησία διοικείται από μια αυταρχική ιεραρχία (καθώς η παπική ήταν πολιτική μοναρχία), ποτέ δεν ευνοούσε την εθνική ενότητα κάτω από έναν Ηγεμόνα· πράγματι –όπως δηλώνει ρητά ο Δάντης στους στίχους 91-96– ανέκαθεν χρησιμοποιούσε τις εσωτερικές έριδες, υποδαυλίζοντάς τες, προκειμένου να διατηρήσει τη δύναμή της (Δάντης, 36-37 στ. 91-96). Μιλώντας θετικότερα για τον Ιουστινιάνειο Κώδικα, ο Δάντης, έμμεσα, υπερασπίστηκε και τη Βυζαντινή διαρχία, δηλαδή τον πολιτικό διαχωρισμό μεταξύ κοσμικής και εκκλησιαστικής εξουσίας· φυσικά, όχι ως λαϊκός Γιβελίνος, αλλά ως καθολικός-δημοκρατικός. Όμως, δεν εκφέρει ούτε λέξη για οποιονδήποτε άλλον Βυζαντινό αυτοκράτορα: οκτακόσια, μέχρι τότε, χρόνια Βυζαντινής ιστορίας συνοψίζονται από τον Δάντη στην εικόνα του Ιουστινιανού, ο οποίος, επιπλέον, στον «Παράδεισο» βρίσκεται να «απολαμβάνει» λιγότερες τιμές από τον Καρλομάγνο, που μαζί με τον πάπα που τον έστεψε, ήταν ο πρώτος προδότης της αυτοκρατορίας της Ανατολής, έχοντας σφετεριστεί έναν τίτλο που δεν του ανήκε δικαιωματικά.

Ακόμα, όταν ο Δάντης μιλάει για τη διαρχία είναι ήδη εκτός χρόνου, καθώς η αστική τάξη της εποχής του ανέπτυξε προοδευτικά μια πιο σύγχρονη έννοια της

«αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας», ενώ αυτός εξακολουθεί να έχει ως κυρίαρχη αντίληψη μια συγκεκριμένη ολιγαρχία.

Ο Δάντης, επίσης, μιλάει για τη Ρώμη, αλλά ήδη υπάρχει η κατάσταση της Avignon, η οποία ξεκίνησε το 1309· επομένως, δεν υπάρχει πάπας εδώ να κλαίει, αλλά οι πολλοί πιστοί της πόλης, οι οποίοι έχουν δει να υποβαθμίζεται το παλιό ιστορικό γόητρό τους. Από την άλλη πλευρά, ως καλός καθολικός, δεν μπορεί να αποφύγει τη σκέψη, ότι η κατάσταση εγκατάλειψης στην οποία βρίσκεται η χερσόνησος, η διχασμένη από αντίθετες πολιτικές φατρίες, αποτελεί απλώς απόδειξη θεϊκής πρόνοιας. Ως αριστοκράτης, όμως, δεν μπορεί να πιστέψει ότι ο «σωτήρας της πατρίδας» μπορεί να είναι ένας απλός χωρικός «παλιάνθρωπος-villan» (Δάντης, 38, στ. 126), ο οποίος, επικεφαλής μιας φατρίας, γίνεται «Μάρκελλος» (στ. 125). Ο μόνος «σωτήρας», σύμφωνα με τον Δάντη, θα πρέπει να είναι ένας νέος αυτοκράτορας, δηλαδή ένας πολύ χαρισματικός άνθρωπος.

Ο Δάντης ήταν ένας «δημοκρατικός καθολικός», με τρόπο που λέει, ότι «χωρίς αυτόν [τον περιορισμό του νόμου] θα ήταν η ντροπή πιο λίγη» (Δάντης, 36, στ. 90), υπονοώντας την «αμαρτία». Η θέση αυτή, την οποία θα αποκαλούσαμε σήμερα εντελώς αφηρημένη, αφού δεν λαμβάνει υπόψη, ότι ο νόμος αποτελεί απλώς μια τυπική έκφραση ανταγωνιστικών κοινωνικών σχέσεων, και φυσικά δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν δημοκρατικές σχέσεις στην κοινωνία.

Τελικά, επιτίθεται στη Φλωρεντία του, με ειρωνεία και πικρία (αλλά πολλοί κριτικοί έχουν δει και σαρκασμό). Στην πραγματικότητα, γράφει «έχουν πολλοί (φλωρεντινοί) το δίκαιο στην καρδιά τους» (Δάντης, 38, στ. 130), αλλά δεν τους αποκαλύπτει εξαιτίας του φόβου των συνεπειών: «όμως αργά από φρόνεση σαΐτεύουν» (στ. 131), δηλαδή, είναι τόσο «προσεκτικοί – συνετοί».

Μπορεί κάποιος να διαβάσει σε αυτούς τους στίχους υπεράσπιση του λαού, της κοινωνίας των πολιτών στη Φλωρεντία, κατά των ισχυρών πολιτικών της; Δύσκολο να απαντήσεις, αν σκεφτείς πως είχε πολλούς λόγους για να αισθάνεται εχθρότητα προς τη γενέθλια πόλη, όμως αυτό το συναίσθημά του δεν γνωρίζει όρια. Ο Φοίβος Γκικόπουλος ([Γκικόπουλος](#)) επισημαίνει πως από τα εβδομήντα εννέα πρόσωπα που ο Δάντης τοποθετεί στην «Κόλαση» τα τριάντα δύο είναι φλωρεντινοί. Αντίθετα, συναντά μόλις τρεις στο «Καθαρτήριο» και μόνο δύο στον «Παράδεισο», μεταξύ των οποίων ένας είναι προ-προ-πάππος του. Η Φλωρεντία, σύμφωνα με τον Δάντη, είναι, εδώ και δύο ή τρεις γενιές, γεμάτη «ζούλια και τσιγκουνιά κι αλαζονεία» (Δάντης, 28, στ. 74). Αυτά τα τρία αμαρτήματα είναι τα ίδια που ονομάτισε συμβολικά στο πρώτο τραγούδι της Κόλασης, με τα τρία θηρία (λεοπάρδαλη, λέοντα, λύκαινα) που τον εμποδίζουν να ανεβεί στον λόφο της σωτηρίας. Ο Δάντης, επίσης, στιγματίζει τη φιληδονία, τη λαιμαργία, τη σπατάλη, την υποκρισία, την αδικία, την πολιτική ανευθυνότητα, την άκρατη επιθυμία για κάθε νεωτερισμό, την αστάθεια των

κομμάτων, τα μίση και τις διαμάχες, ακόμη και την οικονομική ευμάρεια της πόλης του, που συμβολίζεται από το χρυσό φιορίνι που του φαινόταν «...το άνομο λουλούδι / που πρόβατα κι αρνιά παραστρατίζει / αφού τον λύκον έκανε τσοπάνη» (Δάντης, 53, στ. 130-132. Βλ. και [Γκικόπουλος](#))

Ο Δάντης δεν ήταν υπέρ μιας δημοκρατίας εκλεγμένης από τον λαό, αλλά υπέρ μιας κυβέρνησης των αρίστων. Όταν γράφει, ότι πολλοί άνθρωποι απαρνούνται δημόσια αξιώματα, κρίνοντάς τους ως πολιτικά επαχθείς, και στη συνέχεια προσθέτει ότι, ως αποτέλεσμα αυτού, εμφανίζονται πρόσωπα λαϊκά που θεωρούν ότι μπορούν να αυτοδιοικηθούν, δίνει σαφή αρνητική γνώμη γι' αυτή την εξέλιξη των πραγμάτων, επειδή πιστεύει ότι η πολιτική είναι «επάγγελμα» και δεν μπορεί να ασκείται με ελαφρότητα και αφροσύνη. Ο λαός πρέπει να «κυβερνάται», δεν είναι ικανός να «αυτοδιοικηθεί», διότι όταν του «επιτρέπεται» να το κάνει αυτό, ο καθένας σκέφτεται μόνο τον εαυτό του.

Σε αυτή την κρίση του Δάντη για τη δημοκρατία βάρυναν οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, που έκαναν το προπατορικό αμάρτημα την πηγή όλων των κακών. Από την άλλη πλευρά, ο ποιητής επισημαίνει, ότι μοντέλα της «δημοκρατίας» ήταν οι «νομοθέτες» Αθήνα και Σπάρτη, με την οργανωμένη και «πολιτική» νομοθεσία τους (Δάντης, 38, στ. 139-140), όμως αυτά τα πρότυπα- όπως είναι γνωστό - απέκλειαν τα 3/4 των «πολιτών» τους.

6 «Παράδεισος» VI: Τα «ιερά φτερά» του αυτοκρατορικού αετού

Μοναδική περίπτωση σε όλη την *Κωμωδία* (δεδομένου ότι είναι το μοναδικό άσμα στο οποίο αφηγητής δεν είναι ο Δάντης) είναι το έκτο άσμα του Παραδείσου, αφού είναι όλο «γραμμένο» με τα λόγια του Αυτοκράτορα Ιουστινιανού (482-565 μ.Χ.). Σ' αυτό ο ποιητής εξετάζει την ιστορία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας εξαίροντας τη Θεία Πρόνοια. Ακριβώς η μοναδικότητα της δομής του άσματος συμβάλλει για να τονίσει τη σπουδαιότητα του θέματος που πραγματεύεται.

Στη μακρά ομιλία του Ιουστινιανού υπάρχουν μερικά σημαντικά εδάφια (Δάντης, 34-37, στ. 1-12, 22-36, 55-57 και 91-108), τα οποία τονίζουν θεμελιώδη θέματα, εκκινώντας από τον ενοποιητικό χαρακτήρα του αυτοκρατορικού θεσμού, στον οποίο εναντιώνονται οι διαιρέσεις των φατριών και τα ιδιαίτερα συμφέροντα των ηγετίσκων, που παρουσιάζονται στους τελευταίους στίχους. Αλλά, ο Δάντης επιμένει κυρίως στη «Θεία Πρόνοια» της Αυτοκρατορίας, η οποία αναφέρεται στην αρχή του άσματος ως πιθανή συγκυρία μεταξύ της στιγμής αλλαγής στάσης (προσηλυτισμού) του αυτοκράτορα Ιουστινιανού και της συγγραφής, με θεϊκή έμπνευση, του *Corpus* (Κώδικα). Ο Δάντης επιλέγει τον Ιουστινιανό, επειδή ήταν ο ικανός αυτοκράτορας που ξαναένωσε την αυτοκρατορική επικράτεια, που δύο αιώνες πριν είχε διααιρεθεί από τον Κωνσταντίνο, ενώ ήταν επίσης εκείνος που ενίσχυσε τον θεσμό και την ενότητα

εισάγοντας σχετικούς νόμους. Η εικόνα του Ιουστινιανού, σύμφωνα με αυτή την άποψη, σχεδόν ταυτίζεται με εκείνη του «Αετού», που αντιπροσωπεύει τη δικαιοσύνη, την οποία στον κόσμο, στη γη, την εγγυάται ο αυτοκράτορας ([Pericoli, υπ. 11](#)).

Τονίζεται επίσης και η μακροχρόνια συνέχεια μεταξύ των αυτοκρατόρων, οι οποίοι ενήργησαν σύμφωνα με την πρόβλεψη ενός θεϊκού σχεδίου: Από τον Τίτο, ο οποίος τιμώρησε με καταστροφή την Ιερουσαλήμ για το αμάρτημα της Σταύρωσης του Χριστού από τους Εβραίους, στον Καρλομάγνο, υποστηρικτή της Εκκλησίας με θεϊκή βούληση. Το -δε- κάλεσμα στον Αινεία, που θεμελίωσε την Αυτοκρατορία, η οποία ήταν πάντα κάτω από το λάβαρο του «Αετού», υπογραμμίζει πως, η αυτοκρατορική ιστορία ήταν εξ αρχής συνυφασμένη με τη χριστιανοσύνη.

Υπό το πρίσμα αυτού του ταξιδιού και αυτής της ιστορίας, είναι σοβαρότατο το σφάλμα όλων εκείνων που εναντιώνονται στα αυτοκρατορικά λάβαρα –με αναφορά, βέβαια, στα τότε ιστορικά γεγονότα και στις πόλεις που εμπόδισαν την αποστολή του Αυτοκράτορα Ερρίκου του 7ου στην Ιταλία– καθώς είναι ένοχοι εκείνοι που τα σφετερίστηκαν για τα δικά τους συμφέροντα, αμαυρώνοντας την οικουμενική τους αξία.

Το έκτο άσμα του «Παραδείσου» εξελίσσεται στον δεύτερο ουρανό, στον ουρανό του Ερμή, εκεί όπου βρίσκονται οι ψυχές για να επιτύχουν φήμη και τιμή. Για τον Ιουστινιανό αναφέρονται τα προσωπικά επιτεύγματά του και οι σημαντικότερες ενέργειες της διοίκησής του, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων της παγκόσμιας και θεϊκής ιστορίας της επίγειας αυτοκρατορίας της Ρώμης (δομημένης μέσα από την εικόνα του Αετού). Ακόμη και σε αυτήν την περίπτωση, η επιλογή του Δάντη υπηρετεί τον σκοπό του, αφού ο ποιητής επαναλαμβάνει την επείγουσα ανάγκη να υπερνικηθούν οι εσωτερικές διαιρέσεις, ώστε να μην παρεμποδισθεί το «πολιτικό» σχέδιο μιας επίγειας αυτοκρατορίας, που εξασφαλίζει ειρήνη και αρμονία ([Brezzi & Vanossi](#)). Και για τον σκοπό αυτό, στο δεύτερο μέρος του έκτου άσματος του «Παραδείσου», παρουσιάζεται η διεστραμμένη αντιπαλότητα μεταξύ των φατριών.

Όπως μπορεί να διακρίνει κανείς η «πολιτική» στον Δάντη είναι μια ευρεία κλίμακα από έννοιες και ερμηνείες, οι οποίες «κουβαλούν» πολλά από τα ζητήματα που βρίσκονται στην καρδιά του ποιητή: Η προσωπική ιστορία του άδικα καταδικασμένου, η σχέση αγάπης-μίσους με τη Φλωρεντία, η θεωρία της εξαγοράς με αποτέλεσμα τη διαγραφή των αμαρτιών του καλού Χριστιανού, η ανάγκη της επίγειας αυτοκρατορίας ως πρόγευση και μεταμόρφωση του ουράνιου Θεϊκού Βασιλείου. Το έκτο άσμα είναι σίγουρα γραμμένο στη Ραβέννα. Ο «Παράδεισος» και ιδίως αυτό το άσμα μεταφέρει την εικόνα της ζωής ενός ανθρώπου παραιτημένου, ο οποίος εξακολουθεί να συνδέεται με πολιτικά ιδεώδη, που, όμως, έχουν ξεπεραστεί στην εποχή του.

Τα αυτοκρατορικά πρότυπά του παραμένουν ο Ιουστινιανός (527-565) και ο Καρλομάγνος (742-814): ο πρώτος επειδή δημιούργησε το *Corpus* (που ολοκληρώθηκε το 533), ο δεύτερος, που αναφέρεται στο άσμα XVIII (Δάντης, 95, στ. 43), επειδή υπερασπίστηκε τον χριστιανικό κόσμο ενάντια στους Λογγοβάρδους και το Ισλάμ· και οι δύο αυτοκράτορες προσπαθούν να αποκαταστήσουν την αρχαία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Για τον Ιουστινιανό ο Δάντης έχει σωστή ενημέρωση και έτσι στο έργο εντοπίζονται ελάχιστες ανακρίβειες. Ο Καρλομάγνος απεναντίας παρουσιάζεται με εντελώς μυθολογικό τρόπο. Είναι αλήθεια, ότι ο Ιουστινιανός επεδίωξε να ασκήσει τον ρόλο του σε συμφωνία με την ελληνική εκκλησία, αλλά ποτέ δεν έγινε από αιρετικός (μονοφυσίτης) Ορθόδοξος Χριστιανός χάρη στον Πάπα Αγαπητό ([Brezzi & Vanossi](#)). Οι σχέσεις που είχε με τον τελευταίο ήταν πολιτικές, με στόχο την ανάκτηση της Ιταλίας από τους Βυζαντινούς, στην εκστρατεία εναντίον των Γόθων. Ακόμα και όταν προσπαθούσε για την εύνοια των μονοφυσιτών, το έκανε μόνον για πολιτικούς λόγους. Και η σχέση του με το Στρατηγό Βελισάριο δεν ήταν ειδυλλιακή σε όλα, διότι αφού νίκησε τους Γόθους, τους Βάνδαλους και τους Πέρσες, φυλακίστηκε από τον Ιουστινιανό για αρκετό διάστημα ([Brezzi & Vanossi](#)).

Αλλά αυτό που είναι σοβαρότερο, είναι ότι ο Δάντης τάσσεται υπέρ όλης της πολιτικής εξέλιξης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, της ειδωλολατρικής αρχικά και κατόπιν της Χριστιανικής, μη βλέποντας πως οι Ρωμαίοι (ειδωλολάτρες και Χριστιανοί) καταδυνάστευαν τους άλλους λαούς. Κατά την άποψή του, το μόνο λάθος των αυτοκρατόρων ήταν που επέτρεψαν στους Ιουδαίους να σκοτώσουν τον Χριστό, γεγονός, ωστόσο, που πλήρωσε σκληρά το Ισραήλ, και δικαίως (όπως ήταν η θεϊκή τιμωρία), με την καταστροφή της Ιερουσαλήμ από τις λεγεώνες του Τίτου.

Στην πραγματικότητα, ο Δάντης επιζητεί να δικαιολογήσει τη Σταύρωση του Χριστού λέγοντας, όπως και οι Απόστολοι Πέτρος και Παύλος, ότι ο Θεός επέτρεψε, με την πρόνοιά του, στον Τιβέριο να τιμωρήσει, με τα Πάθη του Ιησού, επιθυμητά από τους Ιουδαίους, την αμαρτία του Αδάμ· έτσι η αυτοκρατορία, της οποίας τους νόμους και την εξουσία θέλησε να υποβάλει ο Χριστός, αντιπροσωπεύει ένα μέσο λύτρωσης και θεϊκής σωτηρίας. Αυτό το επίμαχο επιχείρημα θα το επαναλάβει ο Δάντης στο έβδομο άσμα (Δάντης, 39-40, στ. 19-51), όταν η Βεατρίκη του λέγει, ότι ο θάνατος στον σταυρό ήταν θέληση Θεού, ο οποίος θα μπορούσε έτσι να συγχωρήσει τον άνθρωπο, αποτρέποντας παράλληλα, με αυτόν τον τρόπο, το να τον εγκαταλείψει στην τύχη του.

Όσον αφορά τον Καρλομάγνο, ο Δάντης δεν θεωρεί πως αυτός ήταν ο καταστροφέας των Λογγοβάρδων, των εχθρών του Κράτους της Εκκλησίας. Δεν λέει τίποτα για το γεγονός, ότι η στέψη του Καρλομάγνου, που έγινε από τον Πάπα Λέοντα Γ', ήταν ένα είδος πραξικοπήματος εναντίον του αυτοκρατορικού

θρόνου του Βυζάντιου. Ούτε λέξη και για το γεγονός ότι η Ρωμαϊκή εκκλησία με αυτή τη στέψη εγκαινίαζε μια εκκλησιαστική πολιτική, την οποία ο αυτοκράτορας υπηρετούσε ως ένα απλό «κοσμικό χέρι».

Αυτή η αδιάλλακτη αποστροφή βρίσκεται στην απόλυτη αντίθεση της Φλωρεντίας στα σχέδια του αυτοκράτορα Ερρίκου του 7ου του Λουξεμβούργου και στη διαρκή υποστήριξη στους πάπες, στους οποίους ο Δάντης καταλογίζει μόνο σκοτεινά και άθλια κίνητρα ([Γκικόπουλος](#)).

* Το παρόν κείμενο αποτελεί τη γραπτή εκδοχή διάλεξης που πραγματοποιήθηκε στον Πολυχώρο Πολιτισμού ΦΟΥΓΑΡΟ στο Ναύπλιο, στο πλαίσιο αφιερώματος για τα 700 έτη από τον θάνατο του Δάντη, το οποίο διοργάνωσε ο Σύνδεσμος Φιλολόγων Αργολίδας την Τρίτη 6 Ιουλίου 2021.

Οι μεταφράσεις των στίχων από την *Κωμωδία* του Δάντη είναι του Νίκου Καζαντζάκη (στο παρόν άρθρο, όταν βιβλιογραφικά γράφεται μόνο η χρονολογία έκδοσης η αναφορά αντιστοιχεί στο εκάστοτε βασίλειο - *Κόλαση*, *Καθαρτήριο*, *Παράδεισος* - που παρουσιάζεται και αναλύεται).

Βιβλιογραφία

Γκικόπουλος, Φοίβος: «700 χρόνια από το θάνατο του Δάντη (1265-1321): Η Φλωρεντία την εποχή του σημαντικότερου Ιταλού της συγγραφέα». Spotlight Post (2021): <https://spotlightpost.com/index.php/eptakosia-xronia-apo/>

Δάντης: *Η Θεία Κωμωδία*. Μτφρ. Ν. Καζαντζάκης. Αθήνα: Δίφρος 1954.

Τσόλκας Ιωάννης: *Ιστορία της Ιταλικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Πεδίο 2015.

Battaglia, Salvatore: *La letteratura italiana – Medioevo e Umanesimo*. Firenze: Sansoni 1971

Bologna, Corrado & Rocchi, Paola: *Rosa fresca aulentissima*. Torino: Loescher Editore 2009.

Campanella, Raffaele: “Dante vivo: il pensiero politico”. *Rivista di Studi Politici Internazionali* (Firenze) 82.2 (326) (2015): 269-278.

Compagni, Dino: *Cronica Fiorentina*. Firenze: G. Barbera Editore, Firenze 1862.

Dante Alighieri: *La Divina Commedia*. Τόμος 2 (επιμ. Natalino Sapegno). Firenze: La Nuova Italia 1982.

Dotti, Ugo: *La rivoluzione incompiuta: Società politica e cultura in Italia da Dante e Machiavelli*. Torino: Nino Aragno Editore 2011 και online: <<http://books.openedition.org/ninoaragnoeditore/131>>. ISBN : 9782821846296 (DOI : <https://doi.org/10.4000/books.ninoaragnoeditore.131>.)

Ferroni, Giulio: *La scena intellettuale*. Milano: Rizzoli 1998.

Ferroni, Giulio: *Prima lezione di letteratura italiana*. Roma-Bari: Editori Laterza 2009

Gilson, Étienne: *Dante et la philosophie*. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin 2005

“Giustiniano” (Λήμμα στην *Enciclopedia dantesca* των Paolo Brezzi & Luigi Vanossi). Online: https://www.treccani.it/enciclopedia/giustiniano_%28Enciclopedia-Dantesca%29/

Guarracino, Scipione: *Storia dell'Età Medievale*. Milano: Ed. Scolastiche Bruno Mondadori 1982.

Jossa, Stefano: *L'Italia letteraria*. Bologna: il Mulino 2006.

Pericoli, Lisa: “Dante Alighieri e la politica: Ciacco, Sordello, Giustiniano”. *Weschool Library*. Online: <https://library.weschool.com/lezione/commedia-dante-alighieri-politica-inferno-purgatorio-paradiso-giustiniano-8567.html>.

Stefanini, Ruggero: “La visione politica della *Divina commedia*: a proposito di un libro recente”. *Aevum* 62/2, 05-08 (1988): 259-285 και online: <https://www.jstor.org/stable/20858303>.